

V. S. NAİPAUL'UN *NEHRİN DÖNEMECİ* ADLI ESERİNDE TARİH VE UZAM

HISTORY AND SPACE IN A *BEND IN THE RIVER* BY V. S. NAIPAUL

Kubilay GEÇİKLİ*

ÖZ: V. S. Naipaul'un *Nehrin Dönemeci* adlı romanı sömürgeciliği deneyimledikten sonra bağımsızlığını kazanan, adı net bir biçimde belirtilmeyen bir ülkenin bağımsızlık sonrası siyasal, ekonomik ve kültürel yapısına odaklanır. Romanda öyküsü anlatılan ülkenin adının verilmemesi romana uzamsal bağlamda alegorik bir nitelik kazandırmaktadır. Naipaul bağımsızlık sonrası dönemde kolonileştirilme geçmişi olan hemen her ülkenin aşağı yukarı aynı süreçlerden geçtiğini anlatmak istiyor gibidir. Anlatı yalnızca Afrika kıtasının ortasına net olmayan göndermeler yapar. Roman tarihe, mekâna ve zamana yönelik özel ilgiyle dikkat çekmektedir. Özellikle romanın başkişisi olan Salim'in ve başkalarının dilinden aktarılan tarih ve uzamla bağlantılı yorumların yanı sıra anlatının bizzat kendisi yaşanmışlık deneyimini tarih ve uzamın zaman zaman değişken algılarıyla birlikte okuyucuya sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, uzam, V. S. Naipaul, postkolonyal, Nehrin Dönemeci.

ABSTRACT: *A Bend in the River* by V. S. Naipaul focuses on political, economic and cultural structure of an unnamed country which has gained independence after experiencing colonialism. The fact that the name of the country is ungiven helps the novel have an allegorical aspect. The author wants to emphasize the fact that almost all countries with an experience of colonization have passed through similar processes in the independence years. The narrative makes implicit references to central Africa. Moreover, this novel is remarkable in that it has a special interest in history, place and space. In addition to the comments by the central character Salim and others on history and space, the narrative itself offers the experience of livedness to the reader together with changing perceptions of history and space.

Keywords: History, space, V. S. Naipaul, postcolonial, *A Bend in the River*.

Giriş

Gerek tarih gerekse uzam çağdaş kuramın yoğunluklu bir biçimde ilgilendiği kavramlardır. Tarih kavramı söz konusu olduğunda yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren kavramın algılanışı ve içeriği hakkında radikal sayılabilecek tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda tarihin anlatsal, metinsel ve dilsel boyutu ön plana çıkarılmış, tarihçinin rolü tartışmalı hale gelmiş ve tarih yazımının nesnelliği kuşkucu bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bunun yanında tek bir bütünlüklü tarih

* Doç. Dr. – Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü / Erzurum
– kgecikli@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-4154-1298)

This article was checked by Turnitin.

anlayışının yerini tarihler anlayışı almıştır. Uzam söz konusu olduğunda ise Michel Foucault'nun "Mevcut çağ belki de her şeyden önce bir uzam çağı olacaktır" (Foucault, 2017: 1) sözü uzamın yirminci yüzyılda sahip olduğu önemi ortaya koyma açısından dikkate değerdir. Edward Soja da uzamsallık algısının daraltılmasına yönelik çabalara karşı bu algıyı yeni tanımlamalara ve yeni boyutlar kazanmaya açık hale getirmenin aciliyetinden söz eder (Soja, 1996: 2). Soja'nın bu yöndeki endişesine tarihin öteden beri uzama kıyasla daha önemli görülmesi geleneğinden duyduğu yakınma eşlik eder. Foucault'nun uzam anlayışında da benzer bir hiyerarşik oluşumun farkındalığı göze çarpar; ona göre de on dokuzuncu yüzyıl tarihe yönelik yoğun ilgiyle göze çarparken yirminci yüzyılda uzam tarihi tabiri yerindeyse tahtından indirmiştir. Yirminci yüzyıl özellikle Soja'nın uzam kuramına sağladığı açılımlarla siyasallaşan uzam kavramının da tartışıldığı bir dönem olmuştur. Bunun yanında uzamın salt geometrik algılayışlardan uzaklaştırılıp toplumsal bir kavram olarak düşünölmeye başlamasında Henry Lefebvre'nin katkılarını unutmamak gerekir. Uzamın toplumsal ilişkilerin yer aldığı pasif bir mekândan öte bir anlam içermesi gerektiğini düşünen Lefebvre (Lefebvre, 1991: 11) onun toplumsal ilişkilerde edindiği aktif role vurgu yapmak istemektedir.

Postkolonyal dönem söz konusu olduğunda uzamın her zaman merkezi bir konuma ve öneme sahip olduğu iddia edilebilir (Teverson & Upstone, 2001: 1). Postkolonyal kuram bağlamında Edward Said'in *Şarkiyatçılık*'ının uzamsal boyutunun ön planda olduğu açıkça görölmektedir. Said eserinde "ben" ve "öteki" ikili karşıtlığının uzamsal boyutlarını da incelemesine dâhil etmektedir; bu bağlamda "ben" ve "öteki" karşıtlığı "benim uzamım" ve "ötekinin uzamı" arasındaki algılayış farkını da kapsayan, hatta bu algılayış farkının esas nitelikte bir önem taşıdığı bir duruma gönderme yapmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, *Şarkiyatçılık* konu edindiği çalışma alanının oluşumunda algılanan coğrafi zıtlığın oynadığı temel role dikkat çekmektedir. Şark Avrupalı'nın gözünde tuhaf ve bilinmez olan mekândır; tehlike ve tuzağa düşme riskleri taşır. Said'e göre Avrupa'nın doğusunun yüzyıllar boyunca coğrafi uzam bağlamında "Şark" olarak belirlenmesi kısmen siyasal, kısmen öğretisel ve kısmen de imgeseldir. Şark'ta yaşamak ya da Şark'ı deneyimlemekle Şark'ı bilmek arasında Said'e göre herhangi bir bağlantı olması zorunluluğu hissedilmemiştir (Said, 1979: 210). Sömürgecilik dönemlerinde ise Şark hakkındaki bilgi Şark'ın uzamını kolonyal bir uzama dönüştürecek; bu bağlamda Şark önce kendisine nüfuz edilen ya da girilen, üzerinde çalışılan ve nihayet ele geçirilen bir coğrafya haline gelmiştir. Said *Kültür ve Emperyalizm*'de de uzama ayrı bir önem yükler. Özellikle Şark ya da kolonileştirilecek bölge ve ölkeler söz konusu olduğunda uzam uzak ve bilinmeyen diyarlarla, tuhaf ve kabul edilemez insanlarla, servet avcılığıyla ve göç, para kazanma ya da cinsel maceralar gibi fantezilerin peşine koşmakla eş bir kavram halini almaktadır (Said, 1994: 64). Said *Kültür ve Emperyalizm*'de kolonicilerin fethetmek istediği uzamlar arasında coğrafi uzamın yanında toplumsal uzamı sayar. Bir başka deyişle,

kolonicilik belki de coğrafi uzamdan daha önemli olarak toplumsal uzamı ele geçirmek amacıyla hareket etmiştir. Böylelikle emperyal girişimler bağlamında uzamsal fethin gerçek ve sembolik boyutlarının olduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra sömürgeciliğin coğrafya hakkında bilgiyi de içerdiği, dolayısıyla uzamın bilgi-iktidar ilişkilerinin temel unsurlarından biri olmayı sürdürdüğü görülmektedir. Kolonyal coğrafyalar söz konusu olduğunda yerinden edilmeye yeni bir yere yerleşmenin birbirine koşut olarak var olduğu ve etkiler bıraktığı gözlemlenir. Sömürgeci sömürülen karşılaşmaları salt coğrafi sınır ve uzamların değil, aynı zamanda kültürel sınır ve uzamların da karşılaşması anlamına gelmektedir. Avrupalının farklı uzamları elde etme sürecinde son derece profesyonel bir çalışma yürüttüğü ortadadır: “Emperyalizm nihayetinde dünyadaki her bir uzamın/yerin keşfedildiği, haritalandırıldığı ve nihayet kontrol altına alındığı bir coğrafi şiddet eylemidir” (Said, 1994: 225). Bu süreçte sömürgeci güçler başlangıçta kendilerine tuhaf ve zıt görünen bir uzamı aşına ve bildik hale getirme amacını gütmüşlerdir. Bunun yolu ise söz konusu uzamı, özellikle de coğrafyayı değiştirmekle mümkün hale gelmiştir. Said’in *Kültür ve Emperyalizm*’de iddiasını kanıtlamak amacıyla örneklediği edebi eserler uzamsal bir fethi kültürel yapıtların gönüllü katılımının örneklenmesidir aynı zamanda.

Yer ya da mekân yerinden edilmişlik kavramıyla beraber postkolonyal söylemin önemli kavramları arasındadır. Postkolonyal toplumlar söz konusu olduğunda yer ya da mekân dil, tarih ve çevrenin karmaşık bir etkileşimine gönderme yapar (Ashcroft, Griffiths & Tiffin, 1995: 391). Kolonyal süreçte hem koloniciler hem de kolonileştirilenler yerinden edilmişlik deneyimini farklı boyutlarda deneyimlemişlerdir. Bilmedikleri, uzak diyarlardaki bir ülkeye zorla sahip olma yönüyle koloniciler kendi ülkelerinden ayrılmış ve bu bakımdan yerinden edilmiş kişiler konumundadırlar. Diğer taraftan ülkeleri zorla sahiplenilen ülkenin asıl sahipleri ise kendi topraklarında yaşamaya devam ederken üzerlerinde baskı kurulan insan topluluklarına dönüşmüşler ve kendi ülkelerinin sınırları içinde yerlerinden edilmişlerdir. Sömürgeleştirilen ülke ya da yer, yani koloninin uzamı kolonileştirenlerle kolonileştirilenlerin birbirinin içine girdiği bir karşılıklı etkileşim alanıdır. Sömürgeleştirilen yer tarihi, kültürü ve dili bakımından sömürgecinin ötekisi ve ondan farklı olandır. Ancak nihayetinde bu yer sömürgecilik eyleminin bizzat meydana geldiği ve dolayısıyla bu olgunun söz konusu yerde yaşayanların benlik oluşumunda doğrudan iz bıraktığı mekândır. Elbette postkolonyal bir mekân söz konusu olduğunda bu mekânın ekonomik açıdan sömürülmesi olgusundan söz etmemek mümkün değildir. Kolonicilik faaliyetlerinin arka planında mekânın ekonomik olarak sömürülmesi ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda postkolonyal uzamlar toprağın ve/veya ülkenin sömürüsünün ve buna bağlı olarak çevre sömürüsünün deneyimleri eşliğinde de değerlendirilmelidir. Kolonileştirme tarihinin çevreye verdiği zarar son yıllarda ekoeleştirinin sorgulamalarıyla daha da ön planda tartışılır hale gelmiştir.

Uzam postkolonyal bağlamda kültürel etkiler eşliğinde de el alınan bir konu olagelmıştır. Kültürel ve kimliksel açıdan uzamın bu şekilde ele alınışı söz konusu olduğunda akla ilk gelen isimlerden biri kuşkusuz Homi Bhabha'dır. Bhabha'nın "Üçüncü Alan" ya da "Üçüncü Uzam" olarak adlandırılabilen "Third Space" kavramı uzamın bu kültürel boyutuna gönderme yapmaktadır. Soja'nın Üçüncü Uzamı gerçek uzamı ön plana alıp imgesel olanı bununla bağlantılı olarak incelerken Bhabha'nın Üçüncü Uzamı imgesel olanı ön plana alan bir kavramdır. Bhabha'cı Üçüncü Uzam öncelikli olarak kültürel ve kimliksel olarak arada kalmışlık deneyimini açıklama amacı gütmektedir. Üçüncü uzam ya da alan Bhabha'nın incelemesinde bir ara yer ya da geçiş yeri niteliği kazanmaktadır ve söylemin etkisi altında kalan bu ara uzamda sözcükler ve ifadeler bildik anlamlarının dışına çıkabildiği gibi yeniden okumalara ve anlamlandırmalara tabi tutulurlar; Bhabha'nın ifadesiyle "...aynı göstergeler bile yeniden sahiplenilebilir, çevrilebilir, yeniden tarihselleştirilebilir ve yeniden okunabilir" (Bhabha, 1994: 37). Bhabha'nın üçüncü uzam aktarımıyla özdeş melezlik olgusu kolonicilik sonrası dönemleri yaşayan halklar için özellikle geçerli bir olgu olmayı sürdürmektedir. Bhabha'nın uzam bağlamı eleştirisi her ne kadar uzamı somut bağlamdan soyut bağlama taşımışsa da, aynı zamanda özellikle postkolonyal çalışmalarda uzam kavramının sınırlarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bunun nedeni sömürgecilik deneyiminin belli coğrafyalarda yaşanmış olmasına rağmen nihayetinde etkilerinin kültür ve kimliğe yansıyor oluşu Bhabha'nın yorumlarına önem kazandırmaktadır. Postkolonyal çalışmalar postkolonyal toplumlarda yaşayan kişilerin hem kendi kimliklerini kendilerinin nasıl tanımladıklarını hem de bu kimliğin başkaları tarafından nasıl tanımlandığını ayrı bir önemle ele alırlar. Ulusal kökler, ulusalcılık ve birleştirici kimlik gibi kavram ve konular bu tür çalışmalarda ön plana alınır. Hatta bu çalışmalar kadının ötekileştirilmesi gibi konulara da açılım sağlayacak boyuta ulaşmıştır. Ulus, ulusalcılık ve küreselleşme gibi olgular da yine bu çalışmaların sınırlarına dâhil edilmiştir.

1980'li yıllardan bu yana postkolonyal çalışmalarla coğrafya çalışmaları arasında kurulan bir diyalogun varlığı söz konusudur. Günümüze kadar yapılan postkolonyal coğrafya çalışmaları birbiriyle iç içe geçmiş birçok konuyla ilgilenmiştir; bunlar arasında ders kitapları, keşifler ve arazi araştırmaları yoluyla coğrafi bilginin emperyal amaçlar doğrultusunda üretimi, karşılaşma, fetih ve kolonileştirme coğrafyaları, özellikle seyahat yazıları, fotoğraflık, haritalandırma ve sergilerde kolonyal temsil coğrafyaları, kolonyal ve postkolonyal kentlerde uzamın üretimi, kolonyalizmin, kolonyal söylemin ve postkolonyallığın cinsiyet ve ırk temelli uzamları, diaspora ve ulusötesilik gibi konular ve kavramlar yer almaktadır (Blunt & McEwan, 2002: 2). Postkolonyalizm hayal, bilgi ve iktidar coğrafyaları vasıtasıyla yapılanmıştır (Sharp, 2008: 3) ve bu yapılanmada merkez, periferi ve sınırlar oldukça önemli coğrafi kavramlara dönüşürler. Koloniciler ulaştıkları ve zorla elde edip yerleşmeyi planladıkları coğrafyalara suni sınırlar dayatmış ve bu coğrafyaların o güne kadarki

kimliğini adeta yok saymışlardır; bir başka deyişle, koloniciler için zorla elde edilen herhangi bir yer o zamana kadar hiç var olmamış muamelesi görmüştür (Thieme, 2016: 3).

Nehrin Dönemeci'nde Tarih ve Uzam

Naipaul'un *Nehrin Dönemeci* de aslında koloniciler tarafından ele geçirilince hiç var olmamış gibi sayılan, oysa kendine ait bir geçmişi ve kültürel birikimi devam ettiren, içinde barındırdığı insanlara ise bu var sayılmamayla varlığını inatla sürdürme arasındaki gerilimi yansıtan bir coğrafyayı tarihsel ve uzamsal boyutta ele almaktadır. Roman da zaten hiçlik kavramını sorunsallaştıran ifadelerle başlar: "*Dünya böyledir; bir hiç olanların, hiç olmaya boyun eğenlerin dünyada yeri yoktur*" (Naipaul, 2015: 17). Hiçlik bu roman bağlamında kendisine zorla dayatılan bir yeni kimliği kabul etmek zorunda kalınca kaçınılmaz olarak kökenlerinden uzaklaşma ve üstelik yeni kimliğe de alışamamanın yol açtığı kimliksizlik durumunu betimleme amacına hizmet eder. Aslında öteden beri var olan artık bir hiçe dönüşmüştür çünkü artık ne olduğunu bilememektedir. Tarih adeta kaybolmuş ama aynı zamanda bir hayalet gibi kişilerin peşini bırakmamayı sürdürmektedir. Uzamsal bağlamda ise Naipaul'un metni postkolonyal romanların zaman zaman kullandığı bir stratejiye uygun olarak alegorik bir yapılanma sunar ve olayların geçtiği yerin adını tam olarak belirtmez, sadece imalarla ona göndermelerde bulunur. Bunun nedeni alegorinin amaçladığı gibi anlatılan gelişmelerin ve deneyimlenen ve var olan gerçekliklerin benzer durumdaki pek çok ülkede geçerli olacağını okura sunmaktır. Bunun yanı sıra anlatı bir coğrafyanın kader gibi içinde barındırdıklarının yaşamlarına yansiyebileceği gerçeğini ortaya koymaya çalışır. Romanın başkışisi Salim'in yanı sıra diğer pek çok roman karakteri istedikleri şeyleri bu coğrafyada elde edemezler ve kaçış pek çoğu için sıklıkla tek çare halini alır. Pek çok postkolonyal romanda rastlanılan ikilem ve kimlik karmaşası *Nehrin Dönemeci'nde* de temel temalardan biri durumundadır.

Romanın postkolonyal uzamı sömürgecilik sonrası dönemde karmaşa ve huzursuzluk deneyimleyen pek çok Afrika ülkesininkiyle benzer: "*Afrika'daki diğer ülkeler gibi, bizimki de bağımsızlığın ardından birtakım sorunlar yaşamıştı*" (Naipaul, 2015: 17). Karmaşa ve şiddetin uzamı kıtanın sahilden iç kesimlerine doğru yapılacak olası yolculukları olanaksız hale getirmiştir; güzergâh üzerinde yasak bölgeler ve katliam izleri taşıyan yerlere sıkça rastlanır ve yollar adeta erişimi engellemek üzere var gibidirler. Bu bağlamda sahille kıtanın iç kesimleri arasındaki uzamsal zıtlığa da dikkat etmek gerekir; sahil kesimleri iç kesimlere kıyasla hayatiyetini bir biçimde sürdürür; oysa nehrin damgasını vurduğu içsel kesimlerde yerleşim yerleri adeta ölüdür. "*Bu çılgınlık. Yanlış yöne gidiyorum. Bunun sonunda yeni bir hayat olamaz*" (Naipaul, 2015: 18) diyen Samir aslında bu gerçeğe gönderme yapmaktadır. Bunun yanında iç kesimlere yönelik yolculuk siyasal güç ve egemenlik belirsizliğinin yol açtığı keyfi uygulamalarla her an kesintiye uğrayabilir. İç kesimler adeta feodalizmin dirilişini simgeleyen

yerel siyasal yapılanmaların yasadışı gücünü ortaya koyar. Rüşvet söz konusu yerel siyasal yapılanmaların kendileri için belirlemiş olduğu sınırları geçmenin tek yolu gibi görünmektedir. Samir de ulaşmak istediği yerlere varabilmek için sürekli bu yapılanmaların temsilcilerine rüşvet vermek, onlarla pazarlık yapmak ve onlara dil dökmek zorunda kalacaktır. Rüşvet zaman zaman dolar bazen de konserve biçimini alabilmektedir. Ya da başta iki-üç bin dolar isteyen kişiler Samir'e kimi zaman yarım gün kaybettirip sonunda iki ya da üç dolara ikna olabilmektedir. Rüşvet miktarı ve biçimlerindeki bu değişkenlik aslında kıtanın ekonomik sefaletinin göstergesidir. Bütün bunların yanı sıra kıtanın içlerine girmek içsel uzamın sınırlarının dışına tekrar çıkmayı adeta olanaksız hale getirmektedir. Bir başka deyişle, kıtanın iç bölgeleri kendisine nüfuz eden kişileri adeta yutmaktadır.

Kıtanın içlerine yönelik yolculuk Afrika'nın tarihsel gerçeklerinin sömürgeciliğin damgasını vurduğu gerçeklikler olduğu fikrini anımsatır. Geçmiş yüzyıllarda köleleştirilen Afrikalıları kıtanın iç kesimlerinden sahile doğru yolculuklar yapmışken çağdaş dönemin insanları bu yolculuğu ters yönde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Uzamın bu bağlamda edindiği anlam önemlidir: gerek kölelerin gerçekleştirmeye mecbur bırakıldığı yolculuk gerekse çağdaş insanın sahilden kıta içlerine yönelik gerçekleştirmeye çalıştığı, içinde kölelik unsuru barındırmayan yolculuk aşına uzamdan yabancı uzama doğru yapılan yolculuklardır. Samir'in geçmişin kölelerinin yaptığı yolculuğa yönelik ironik yorumları kıta içlerinden ayrıldıkça aşinalıktan da uzaklaşan ve bu nedenle aslında tamamen yabancı olacağı denizaşırı bir ülkeye götürülse bile bu mecburi aşinalıktan uzaklaşma sürecini severek kabullenen ya da bir bakıma gönüllü sürgüne dönüştürülenlerle ilgili yorumlardır. Samir'in kendisi de memleketinden uzaktadır ve sözünü ettiği kölelerle aslında aynı kaderi paylaşmaktadır. Varmak için can attığı kıta içindeki kasabaya vardığında sömürgecilik sonrası uzamın işaretleriyle kısa sürece tanışır: eski Avrupalı mahallesi yakılmış durumdadır ve yerli halka ait mahallelerin de durumu Avrupalı mahallesininkinden pek farklı değildir. Virane ve harabe görünüm yerleşim yerleri üzerindeki egemenliğini hissettirmektedir. Cansızlık ve sönüklük buna eşlik etmektedir.

Sömürgecilik sonrası dönemde yaşanan karmaşa ve huzursuzluğun yerini yavaş yavaş barışın almasıyla birlikte uzamın yapısı da olumlu yönde değişme belirtileri gösterecektir. Ancak Afrika söz konusu olduğunda olumlu yönde seyrin kısa ya da uzun süreli olup olmayacağı netlik kazanmaz. Afrika uzamın herhangi türden bir durulma deneyimleyemeyeceği bir kıtadır. Yerli ya da yabancı güç ve iktidar odakları uzamın dengeli halini bozmaktan başka bir işe yaramamış gibidirler. Bu durum insanların ve tabii Salim'in gözünde yaşanan yaşamların gerçeklikten uzak bir niteliğe kavuşmasına yol açmıştır. Bir başka deyişle, burada yaşanan hayatlar yalan hayatlardır ve kafa karıştırırlar. Uzamın sıklıkla değişen atmosferi insanların hangi dönemde yaşıyor oldukları hakkında zihinlerinde soru işaretleri

uyandırır. Her ne kadar roman yakın dönem Afrika tarihiyle daha çok ilgili görünüyorsa da, tarihin genel seyriyle ve akışıyla ilgili sorgulamalar da yürütür (Vincent, 1991: 337). Dolayısıyla Afrika insanların sürekli yeni ve kafa karıştırmayan bir uzam arayışını örnekleyen bir coğrafyadır.

Nehrin Dönemeci'ne adını veren ama kendi adı verilmeyen nehrin romanın uzamsal bağlamda en dikkat çekici unsurunu oluşturduğu iddia edilebilir. Naipaul alegori kullanımını tercih eden pek çok postkolonyal yazar gibi net yer isimleri vermekten kaçınır ve nehir de bu kaçınmadan kendi nasibini alır. Postkolonyal yazarların alegoriyi bilinçli olarak kullanmalarının altında öyküsünü anlattıkları yerlerde yaşanan, sıklıkla olumsuz gelişmelerin benzer tarihsel ve kültürel niteliklere sahip her yerde yaşanabileceği gerçeğini okura gösterme amacı yatmaktadır. Nehir bunun yanında özellikle Naipaul için de ilham kaynağı olmuş Achebe ve Conrad gibi Afrika bağlamı romanlar kaleme alan yazarların eserlerinde kullandıkları dikkate değer bir motiftir. Hatta Naipaul'un romanında nehrin bir tür kronotop olduğu bile iddia edilebilir. Bakhtin'in zaman ve mekân birlikteliğini ifade etmek üzere kullandığı kronotop kavramı "zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantılılığı"nı gösterir (Bakhtin, 2001: 315). Zamandaki değişimler ya da ilerleyiş kurgusal mekândaki değişimlerde gözlemlenir; bir başka deyişle, mekân zamanı somutlaştırma işleviyle öne çıkar (Tiken, 2013: 1553). Kronotop bu yönüyle toplumsal değişimlerin gözlemlenmesinin önünü açar. Bakhtin'in farklı kronotop örnekleri vardır ve bunların en önemlilerinden biri karşılaşma eylemiyle özdeş olan yoldur. *Nehrin Dönemeci*'ndeki nehrin de bir tür karşılaşma kronotopu olarak işlev gördüğü belirtilebilir. Nehir romanın bütün uzamsal atmosferinde ayrı bir öneme sahip olan bir coğrafi mekân olarak okurun karşısındadır. Nehrin aktarımının verildiği bölümler okuru adeta ayrı bir zamansal ve mekânsal atmosferin içine sokar ve bu bölümlerde nehrin belirleyici rolünün yanı sıra zaman ve mekânın birlikteliği ortaya konur. Nehir yüzyıllar boyunca bir tür sınır işlevi de görmüştür; örneğin ticaret yapmak üzere gelen Araplar ya da romanın Salim açısından önemli kişilerinden biri olan Nasreddin için nehrin dönemeci kıta içlerinde varılacak son nokta olarak düşünülmüştür. Nehrin dönemeci uzamsal olarak aynı zamanda Avrupalı sömürgeciyle karşılaşma noktasıdır ve bu bağlamda birbirini alt etmeye çalışan iki ayrı gücün mıknaşın zıt kutupları gibi birbirini ittiği yerdir. Anlatı bu zıt güçlerden kazananın Avrupalılar olduğunu daha sonraları ifşa eder. Tüccar Araplar için nehrin dönemeci daha fazla ilerleme şansının ortadan kalktığı yerdir.

Postkolonyal uzam *Nehrin Dönemeci*'nde aynı zamanda diktatörlük niteliği gösteren siyasal yapılanmaların üzerinde aslında gerçekleştirilmeyi hiç düşünmedikleri hayaller tasarladıkları bir uzamdır. Gece ile gündüz farkının bu bağlamda birbirine zıt iki oluşuma gönderme yaptıkları görülür. Gündüz vakti hayaller gerçekleştirilebilir görünürken geceyin özellikle nehir ve etrafı hiçbir hayalin gerçekleştirilme olasılığının bulunmadığı izlenimi yaratır:

Ama geceleri nehirdeyseniz işin rengi değişirdi. Toprağın sizi bildik bir şeylere, uzun zaman önce bildiğiniz ama unuttuğunuz ya da göz ardı ettiğiniz fakat hep orada olan bir şeylere geri götürdüğünü hissederdiniz” (Naipaul, 2015: 24).

Bu ifadeler aynı zamanda nehrin kronotopik yapısına gönderme yapan ifadelerdir ve nehrin bulunduğu mekânda bir tür zaman-mekân birlikteliği oluştuğunun göstergesidir. Romanın iç kesimlerle sahile yakın yerler arasında oluşturduğu zıt uzamlara bir örnek de ormandır; iç kesimlerde yer alan ve adeta nehirle bütünleşmiş bir görüntü arz eden ormanlar sahile zıt bir yaşam ve dünya algısının somutlaştığı yerlerdir ve ormanın içlerine girmek yöre insanları için ataların koruyucu ruhlarına sığınmak, güvenle yaşamak anlamına gelmektedir. *Nehrin Dönemeci* bunun yanında Afrika’da yaşayanların genellikle yaşamlarını sürdürdükleri yerlerden ayrılmayı istememeleri gerçeğine dikkat çeker. Alışılan uzamdan uzaklaşmak ya da ayrılmak güvensizliğin ortasına düşme riskini göze almak anlamına gelmektedir.

Aitlik ve kimliksel bağlılık söz konusu olduğunda Afrika uzamının kendi eliyle bir tür ötekileştirmeye yol açtığı gözlemlenebilir ve ötekileştirmede sahil-iç kesimler ayrımının etkisi bir kez daha kendisini gösterir. Dolayısıyla Salim gibiler, yani Afrika’nın sahilinde doğup büyümüş olan ve Arap, Hint, İranlı ve Portekizli gibi farklı etnik kökenlerden herhangi birine mensup olanlar için Afrika hem bir yuva hem de tam olarak ait hissedilmeyen bir coğrafyadır. İşte bu nedenle Salim’in gözünde gerçek Afrika kıtanın sahilin arkasında kalan kısımlarına gönderme yapar (Naipaul, 2015: 27). Sahildekiler Hint Okyanusu insanlarıdır ve onları gerçek Afrikalılardan ayıran kilometrelerce uzayıp giden çöl ve fundalıklardır. Böylece Afrika’da çöl ve fundalıklar birbirine zıt iki uzamın arasındaki sınırları belirleyendir. Salim gibiler bir arada kalmışlık hissi deneyimleyen kişilere dönüşmüşlerdir. Kendilerini kökenleriyle ifade etmezler ancak gerçek Afrikalılar gibi de hissetmezler. Yine de kimlik ya da aidiyet gibi kavramlar belli bir yüzde hesabı kapsamında matematiksel olarak ifade edilebilecek kavramlar olsa, Salim gibi kişilerin daha ağırlıklı olarak kendilerini Afrika’ya ait hissettikleri ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında köken ve aitlik Salim gibi kişiler için üzerinde fazla durulmaması gereken kavramlara dönüşmüşlerdir; bu bağlamda hem bir tarihsel devamlılık hem de kopukluktan söz etmek mümkündür. Salim gibiler kendisinin de ifade ettiği gibi sadece yaşar ve önceki nesillerden gördüklerini devam ettirirler ancak aynı zamanda hiçbir şeyi kaydetmezler (Naipaul, 2015: 27). Bu kişiler yüzyılların ağırlığını, zamanın ağırlığını omuzlarında hissederler ancak aynı zamanda zamanın geçişini ölçecek araçlardan mahrumdurlar. Naipaul’un aktarımı tarihsiz Afrikalı imgesine yaptığı göndermelerle örtüşmektedir; Hegel’e göre Afrika “dünya-tarihsel bir bölge değildir; gösterecek hiçbir devinimi ve gelişimi yoktur...Aslında Afrika ile anladığımız şey Tarihsiz, açınmamış, henüz doğal tıne kısıtlı bir tindir ve burada yalnızca Dünya Tarihinin eşliğinde duruyor olarak sunulmalıdır” (Hegel, 2006: 75-76, 80-

81). Salim'in babasının bir keresinde kauçuk taşıyormuş süsü vererek bir gemi dolusu köle taşıdığı olayla ilgili aktarımı aynı tarihsizliğin çok küçük bir örneği olarak sunulur. Naipaul'un romanı Afrika'yı tarihsel olarak adlandırılabilir bir olay ve gelişmelerden ve elbette tarihsel figürlerden mahrum bir kıta olarak sunması yönüyle Hegel'in düşüncelerini yansıtır. Kıtanın tarihsizliği yüzyıllar boyunca kayda değer gelişmelerin sayıca azlığıyla bağlantılıdır. Kıta Afrika'sında tarih sıradan olay ve gelişmelerle örülü gibidir ya da en azından yaşanan olay ve gelişmeleri kayıt altına alabilecek olası kişiler bunları basitçe kayda değer görmemişlerdir. Kıtanın sıradanlığını bozacak ve ondan bir sapma meydana getirecek olayların pek de gözlenmediği hissi uyanır. Salim'in aktarımlarından varılan bu sonuç aslında Afrika'nın tarihsel gerçekleriyle örtüşmemektedir çünkü kıta Afrika'sı sömürgecilik gerçeğini birinci elden deneyimlemiştir ve bu deneyim sıradan olmaktan çok uzak bir görüntü arz etmektedir. Salim'in anlattığı haliyle Afrika toplumlarında var olan kaydetmeme geleneği tarihin unutulmasına, dolayısıyla yok olup gitmesine yol açan bir eksiklik olarak sunulur. Kaydedilmemiş ve şifahi olarak nesillere aktarılmış bir tarih unutulma riskiyle her zaman karşı karşıyadır. Salim'in asıl şikâyetçi olduğu konu Afrika tarihi adına yazılanların hep Avrupalılar tarafından yazılmış olması gerçeğidir:

Bizim tarihimiz ve Hint Okyanusu tarihiyle ilgili bütün bildiklerimi Avrupalıların yazdığı kitaplardan öğrendim...Avrupalılar olmasa bütün geçmişimiz silinip giderdi (Naipaul, 2015: 28).

Köken olarak vaktiyle Afrika'nın doğu kıyılarına ulaşmış ve buralarda ticaret faaliyetlerinde bulunmuş Hint ve Arap ırklarına ait olan Salim, atalarının coğrafi keşiflere ve ticarete katkılarını bile Avrupalıların yazdığı tarih kitaplarından öğrendiğini acıyla hatırlar. Salim'in düşünceleri okurun zihnini kaçınılmaz olarak temsilin doğasıyla bağlantılı düşüncelere sevk eder ve bu bağlamda öteden beri, hatta en başından bu yana Avrupalı temsiline muhtaç ve bağımlı bir Afrika imgesinin ortaya çıkmasına neden olur. De Certeau'un belirttiği gibi "*temsillerin gerçek adına konuşmasına, ancak üretildikleri koşulları unutturmaları koşuluyla izin verilir*" (de Certeau, 2009: 11). Afrika ve tarihi hakkında söylenebilecekler temsilin siyasal ve söylemsel doğasından muaf tutulamayacaktır ve bu nedenle Avrupalı çıkarları doğrultusunda tarihsel gerçekleri basitçe çarpıtabilir. Dolayısıyla tarihsel olayları kayıt altına almama geleneğinin yanı sıra, bu olayların kim tarafından kayıt altına alındığı da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupalı Afrikalı adına konuşurken Afrikalıyı aynı zamanda kendi dil ve temsil hapishanesine hapsedmektedir. Hatta Salim'in ifadesiyle Afrikalıyı "yalanla tanıştıran da" (Naipaul, 2015: 34) Avrupalıdır; bu yalanla tanıştırma eylemine öteki konumundaki Afrikalıyı Avrupalının istediği biçimde temsil etme eylemi de dâhildir. Özünde ölümlerle diyaloga girme eylemi içeren ve bu yönüyle diyalojik bir girişim olan tarih yazımı (LaCapra, 1985: 36), ölümlere bir tür yeniden yaşam hakkı tanırken ve onların unutulmalarını engellerken bir yandan da paradoksal biçimde onları

temsilin hapisanesine tıkmakta ve kendileri dışında bir ifade kaynağına mahkûm etmektedir. Avrupalı Afrikalıyı istediği gibi temsil etmekle kalmamıştır; aynı zamanda kendisini de yine kendi istediği gibi anlatmış ve öyle görünmek ve algılanmak istemiştir:

Avrupalılar da herkes gibi altın ve köle istiyorlardı ama aynı zamanda köleler için iyi şeyler yapan insanlar olarak heykellerinin de dikilmesini istiyorlardı (Naipaul, 2015: 34).

Uzamın gelişimle olan paradoksal ilişkisi romanın üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Salim'in aktarımında karşımıza çıkan uzam tarihsel gelişim ve ilerlemenin izlerini yansıtmaktan uzaktır. Avrupalı ya da Arapların uzama müdahaleleri adeta hiçbir şeyi değiştirmemiş gibidir. İnsanlar geçmişteki yaşamlarını sürdürmektedirler. *Nehrin Dönemeci*'nin uzamı, bir başka deyişle, Foucault'nun çağdaş tarih algısına kattığı kopukluğun izlerini yansıtmamaktadır; burada daha çok –eğer bir gelişimden söz etmek mümkünse- doğrusal bir gelişim ve ilerleme süreci söz konusudur. Gelişim ya da ilerleme gibi kavramların gerek kıta içi Afrika'sı gerekse sahil Afrika'sı bağlamında sorunlu kavramlar olabileceği gerçeği Salim'in çocukluğuyla ilgili anılarının aktarımında özellikle kendini belli eder. Bu anı anlatımları özellikle temizlik ve hijyen gibi konular bakımından son derece geri kalmış sağlıklı yaşam alanlarına gönderme yapar. Salim'in aktarımı aynı zamanda şimdinin geçmişin yerini aldığı bir uzamsal ve tarihsel alanı betimler: “Geçmişte olan biten her şey silinip gitmişti, her zaman sadece şimdiki zaman vardı” (Naipaul, 2015: 29). Bu durumun da özünde tarihsizlik olarak adlandırılabilir kavramla bağlantılı irdelenmesi mümkündür.

Yine de bu gelişmediği ve ilerlemediği sanılan tarihsel süreç Salim gibi özünde yerli Afrikalı uluslara ait olmayanların nezdinde bir güvensizlik hissinin oluşmasına neden olmuştur. Salim gibiler zamanla her şeye rağmen köken yönüyle kendilerini yakın hissettikleri ulusal ve toplumsal grupların tarihin değişimi karşısında güçten düştüklerini düşünür hale gelmişlerdir. Tarih karşısında bir tür yenilgi olarak algılanabilecek bu durumun karşısında din avuntu kaynağı olarak sunulagelmıştır ancak Salim gibi dinsel inancı çok da sağlam olmayan kişiler için bu kaynak da yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla değişen bir dinsel algılayışın egemenliğini sürdürmeye başladığı bir uzamsal bağlamdan da söz edilebilir. Aslında değişmemiş gibi betimlenen Afrika'da yavaş da olsa bir değişimin varlığını kanıtlayabilecek bu durum daha tinsel ve dogmatik bir uzamın daha seküler ve maddeci bir uzamla yer değiştirdiğinin göstergesi olarak algılanmalıdır.

Salim'in anlatımında siyasal anlamda bir değişimin de ayak seslerinin duyulduğu anlaşılma ile birlikte Afrikalının olası bir siyasal değişime Avrupalıdan daha az hazırlıklı olduğu ortadadır; bu bağlamda da Afrikalının değişime dirençli bir tavır takındığı iddia edilebilir. Avrupalı planlar yapmakta ve hatta olası bir olumsuz gidişata karşı alternatif planlar hazırlamaktadır; oysa Afrikalı “körlemesine yaşamaya” (Naipaul, 2015: 35)

devam eder ve siyasetten uzak durur. Yaklaşmakta olan uzamsal değişim birilerini basitçe ülkeden ayrılmaya sevk ederken Salim inatla aynı uzamın sınırları içerisinde kalmayı deneyecektir. Nihayetinde postkolonyal uzam belirsizliğin hüküm sürdüğü bir uzam niteliği taşımaktadır ve belirsizlik karşısında daha net görüntüler arayanlar farklı uzamlara yolculuğu çoktan göze almış durumdadırlar. Salim aslında kendisinin de olumlu koşullar sağlamayacağını pekâlâ bildiği bir uzamda kalmayı adeta inatla istemektedir. Mevcut uzamın çok da iyi yaşam ve gelişim koşulları sunamayacağını o da bilmekte ancak bu gerçeği kendisine itiraf etmekte zorlanmaktadır; tek yapabildiği “gerçekten saklanmak”tır (Naipaul, 2015: 37). Salim’in ailesine kıyasla daha zengin bir aileden gelen İndar’ın “Burada işimiz bitti. Afrika’da yaşamak için güçlü olman lazım. Biz güçlü değiliz. Bir bayrağımız bile yok” (Naipaul, 2015: 36) sözleri Salim’in gerçeklikten kaçarak yaşamını sürdürme çabasına kesin bir darbe vurur ve Salim bunun üzerine kimseyi koruyamayacağına, kimsenin de kendisini koruyamayacağına, etrafında kendisi gibi yaşamaya çalışanların sadece gerçekten farklı biçimlerde kaçmayı denediklerine ikna olur:

... Ayrılmam gerekiyordu. Kimseyi koruyamazdım; kimse beni koruyamazdı. Kendimizi koruyamazdık, sadece çeşitli şekillerde gerçekten kaçabiliydik. Aile malikânesinden ve cemaatimizden ayrılmam gerekiyordu. Cemaatle kalmak, onlarla birlikte oradan oraya gitmem gerekiyormuş gibi davranmak, onlarla birlikte mahva sürüklenmek demektir. Sadece tek başıma olursam kendi kaderimi belirleyebilirdim. Tarihin bir dalgası -bizim unuttuğumuz, Avrupalıların henüz okumadığım kitaplarında yaşayan bir kısmı- bizi buraya atmıştı. Hayatlarımızı kendi bildiğimiz gibi yaşamıştık, yapmamız gerekenleri yapmış, Tanrı’ya tapmış ve buyruklarına itaat etmiştik. Şimdi -İndar’ın sözlerini aksettiriyorum- tarihin başka bir dalgası bizi silip süpürmeye gelmişti (Naipaul, 2015: 38).

Postkolonyal Afrika uzamının beklenmedik siyasal devrimlere, aniden ilan edilen bağımsızlıklara ve bu ani bağımsızlıkların beraberinde getirdiği karmaşa, vahşet ve ölümlere sahne olması kişilerin yaşamlarının da belirsizlik ekseninde sürüp gitmesine ve dolayısıyla uzamdan kaçıp kurtulma isteklerinin artmasına yol açar. Afrika uzamında kaçış ya da yerinden ayrılma paradoksal biçimde daha emniyetli mekâna kavuşma anlamı taşıyabilmektedir. Güvende hissetmeye duyulan ihtiyacın belirleyici niteliği kıtanın özellikle iç kesimlerinde açıkça hissedilir. Nasreddin gibi öngörülü kişiler uzamda ortaya çıkabilecek en ufak emniyetsizlik olasılığını önceden tahmin edip buna uygun tedbirler aldıkları, daha doğrusu kaçtıkları için postkolonyal Afrika uzamının hızlı siyasal değişimlerinin yol açtığı olası değişikliklerden en az zararlı kurtulmayı başarırlar. Salim’in kitiçlerine, Afrika’nın içsel uzamına kaçışı bu bağlamda biraz farklı değerlendirilmelidir; Salim zaten sahilde yaşamaktayken sahilin getirdiği bunalımlar yüzünden tersi bir istikamete doğru kaçmak zorunda hissetmiştir. Bu kaçışın sonunda vardığı kent siyasal belirsizlik ve karmaşanın yıkıma uğrattığı bir yerdir ve Salim bu kentte orada kalmak zorunda kalanlarla, yani bir şekilde oradan kaçmayı başaramayanlarla

ekonomik anlamda bir mahrumiyet yaşantısını deneyimlemeye başlar. Elektrik, su, gaz gibi temel yaşam gereksinimlerinin bile elde edilemediği bir mahrumiyet yaşantısıdır bu. Erica L. Johnson'ın ifadesiyle Salim ve diğer karakterlerin deneyimlediği uzam “tekinsiz bir postkolonyal kent” (Johnson, 2010: 209) uzamıdır.

Afrika'nın kıta içlerinde sömürgecilerin ayrılışı ve Afrikalının yeniden kendi kıtasının sahibi olma isteği adeta yeni bir tarihin başlangıcı olarak düşünülebilirse de bu isteğin uygulamaya yansımaları sorunlu olmuştur. *Nehrin Dönemeci* tarihsel dönüşümü salt sömürgeciye ait izlerin inadına yok edilmesi olarak algılayan bir zihnin açmazlarını ironik biçimde ortaya koyar. Sömürgecilerin anıtları içerdikleri değerli maden kısımları çalınarak yıkılır, cadde isimleri değiştirilir, eskinin mülkleri ortak mülke dönüştürülür. Salim'in gözünde bütün bu olup bitenler tecavüzcünün anısını silme çabasıdır ve Afrikalının sonuçları düşünmeden yıkma isteğinin göstergesidir (Naipaul, 2015: 45). Aynı zamanda bu, sömürgecinin elinde değişen uzamın eskiye geri dönme çabasıdır çünkü yakılıp yıkılan yerlerin, bir zamanların meşhur sokak ve caddelerinin yerini orman almaktadır. Bir başka deyişle, mekânsal bağlamda sömürgecilik öncesi Afrika'nın coğrafyası adeta yeniden hüküm sürmek istemektedir. Salim için bu görüntü ve harabelerin arasında yaşamak zaman hissini altüst olmasıyla eşit; Salim kendisini geçmişten değil de gelecekte gelmiş bir hayalet gibi hisseder. Kendi yaşamının ve amaçlarının çoktan başkaları tarafından yaşandığı hissine kapılır. Dolayısıyla postkolonyal Afrika uzamında zamanın doğrusal akışının bile kesintiye uğradığı görülebilmektedir. Zaman Salim'in zihninde kaybettiği bir şey olarak var olmaya devam edecektir (Naipaul, 2015: 48).

Salim'in Nasreddin'in kaçıp kurtulduğu kasabaya vardığında oluşan ilk izlenimleri böylesi harap olmuşluk imgeleriyle yüklüdür. Siyasal belirsizliğin getirdiği yıkımı deneyimleyen görece kozmopolit kasaba halkı Salim gibi yeni gelenlere karşı da ihtiyatlı davranmak zorunda hisseder. Bu nedenle Salim'in burada sosyal bir yaşamı sürdürmeye başlaması o kadar da kolay olmayacaktır. Salim başlarda her ne kadar buradan istediği zaman ayrılabileceğini düşünse de zamanla hiçbir yere gidemeyeceğini fark eder. Bunun en önemli nedenlerinden biri kaçıp geldiği sahil kesiminde de isyanların ve siyasal belirsizliklerin baş göstermesidir. Sahildeki bu durum Salim'e göre Afrika'nın değişmez kurallarından birinin, yani güçsüzlerin güçlülere kaybedişinin bir kez daha ortaya çıkışından başka bir şey değildir.

Naipaul'un aktarımında sömürge dönemleri daha barışçıl ve güvenli bir yaşamın sağlandığı dönemler olarak sunulur. Sömürge dönemi Salim'e göre “mucizevi [bir] barış ortamı” (Naipaul, 2015: 55) sağlamış ve bu dönemlerde insanların uzamlar arasında daha güvenli bir biçimde seyahat edebilmeleri mümkün olmuştur. Oysa bağımsızlık dönemi farklı kabileler ve dolayısıyla uzamlar arasındaki yolculukları daha tehlikeli bir hale getirmiştir. Bağımsızlık sonrası mal güvenliği de tehlike altına girmiş ve hırsızlık vakaları artmıştır. Bağımsızlık sonrası özgürlük kavramının

kendisini belki de tek gösterebildiği olgu ise cinsel ilişkiler olmuştur; tehlike düzeyi giderek artan bir uzamda insanların özgürce yaşayabildikleri tek deneyim cinsel ilişkidir. Salim'in yerli Afrikalı kadınlarla yaşadığı günlük, hatta anlık cinsel birliktelikler onun için aslında katlanılması zor bir yeni uzamdan kaçış yolu gibidir. Mevcut uzamın medeniyetten uzaklığı Salim'in ilgiyle okuduğu popüler bilim dergilerinde yer alan son bilimsel gelişmelerle ilgili haberleri yanındaki yerli gençlerle paylaştığı durumlarda iyice açığa çıkar. Bu, aynı zamanda Afrika uzamının geri kalmışlık, Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerin ise medeniyet ekseninde değerlendirilmesinin önünü açan bir ikili karşıtlığın somutlaşmış halidir. Salim'e göre bilimsel gelişme alanında ilerleyen beyazlar yerli olsun ya da olmasın bütün Afrikalıların dilinde politize edilmiş bir ifade olan "adamlar" sözcüğüyle anılmaktadır. "Adamlar" sözcüğü üreten, icat eden, keşfeden beyaz adamlarla umutsuzca özdeşleşme isteğinin bir yansıması olarak kullanılmaktadır; beyaz adamın kolonyal düzende siyahları baskı altına alma adına yapıp ettiği her şey "adamlar" sözcüğünün dışında bırakılmaktadır:

... Bu şekilde söz ettiğimiz "adamlar" çok çok uzaktalardı, o kadar ki beyaz bile olamazlardı. Tarafsızdılar, iyi tanrılar gibi bulutların üzerindeydiler. Biz onların nimetlerini bekler ve sanki onlardan biz sorumluymuşuz gibi bu nimetlerle hava atardık...Aslında ben ve kasabamızdaki bana benzeyen bütün o Asyalılar, Belçikalılar, Yunanlar da o "adamlar"dan [Ferdinand] kadar uzaktık (Naipaul, 2015: 67).

Salim'in bu itirafı içinde bulunulan ve yaşanan uzamın köken ve kültür bakımından oraya ait olmayan herkesi kendisine benzettiği gerçeğine gönderme yapmaktadır. Bir başka deyişle, insan içinde bulunduğu çevrenin ve zamanın üretimidir ve kendilerini yerlilere kıyasla daha gelişmiş bir kültüre mensup olarak görmeye alışmış Asyalılar, Yunanlılar ve Belçikalılar da aslında gelişmişlikten en az yerli Afrikalıları kadar uzaktırlar. Afrika uzamı barındırdığı farklı etnik oluşumları zamanla kendisine benzetmektedir. Bu gerçeği fark etmesi üzerine Salim kendisine öğretmenlik taslamaya çalıştığı ve bir anlamda küçümsediği Ferdinand gibi yerlilere yönelik bu tavrından vazgeçmek zorunda kalır ve özde kendisi de dâhil olmak üzere orada yaşayan herkesin oraya özgü bireylere dönüştüğünü anlar.

Yine de Ferdinand gibi delikanlı yerlilerin zihni yerli Afrikalının beyaz adama karşı hissettiği kin ve nefret imgeleriyle doludur ve bu zihinler Afrika kıtasının yükselişte, dünyanın geri kalanının ise çöküşte olduğuna adeta zorla ve mesnetsiz olarak inanmayı sürdürürler. Bu yönde bir zihinsel gelişim süreci Afrika'nın geleceğinin zorlu günlere gebe olduğunun göstergesi gibi algılanmalıdır çünkü barışçıl değildir. İdeolojik eğitim bu zihinsel gelişimi destekler niteliktedir; Salim kendisi gibi fazla eğitim almamış, özünde de yerli Afrikalı olmayan İtalyan ve Yunanlar ya da Maheş gibi kişileri bu ideolojik eğitimin şekillendirdiği zihinlere sahip yerli ve öfkeli genç Afrikalılarından ayrı tutar ve eğitimsizliğin karmaşık bir dünyayı daha basite indirgemeyi sağladığına inanır. Ancak bu düşünce ironik izler taşımaktadır çünkü az eğitim almış olmak bir yandan huzurun sağlayıcısı

gibi görülürken bir yandan da uygarlıklar tarafından kolayca güdülmeyi sağlayan şeydir (Naipaul, 2015: 78). Salim'in yorumu sömürünün salt Avrupalı eliyle yürütülmediği, aslında yerli güç ve iktidar odaklarının da neredeyse Avrupalılar kadar kendi egemenliği altındaki insanları sömürmeye çalıştığı gerçeğinin ifadesidir. Dolayısıyla Afrika uzamının belki de tek gerçeği sömürüdür. Savaş ve barış zamanlarının değişmeyen olgusu da odur ve Afrika tarihi bir av-avcı mücadelesinin bütününden ibarettir adeta:

... Şimdi bir nevi barış vardı; ama biz hepimiz –Asyalılar, Yunanlar ve diğer Avrupalılar- hâlâ çeşitli şekillerde izi sürülecek avlardık...Bu toprakların tarihinde vardı bu; burada insanlar hep av olmuşlardı (Naipaul, 2015: 80).

Bu yerli Afrikalının zihnine de yerleştirilmiş bir gerçektir. Hukuksuzluk ve kanunların işlemeyişi postkolonyal Afrika uzamının tipik bir başka olgusudur. Sömürge zamanının kendince kurduğu düzen sistemin kendine özgü zalimlikleri ve sahtekârlıklarıyla lekelenmiş ve kusurlu kalmaya adeta mahkûm olmuştur. Postkolonyal uzam ise süregelen bir düzensizliğin ve kanunsuzluğun sisteme dönüştüğü bir dünyadır; bu dünyada yönetmelikler ve kanunların yerini rüşvet almıştır. İnsanların haklı ya da haksız çıkmaları da rüşveti kabullenmeleri ya da kabullenmemelerine göre belirlenmektedir. Rüşvet talep eden memurlar adaletin belirleyicisi konumuna gelmişlerdir. Aslında uzamın memnun edici neredeyse hiçbir unsuru yok gibidir; örneğin yemekler de hoşnutsuzluk yaratan pek çok unsur arasında yer alırlar. Salim için de yemekler bir derttir. Bu son derece bereketli topraklarda yenecek bir şey bulamamak ironiktir. Sömürgecilik kıtanın zenginliklerinden faydalanırken geriye yenecek pek bir şey bırakmamış gibidir ya da zenginliğin Avrupalıya aktarılmasıyla yerlinin fakirleşmesi birbirine paralel olmayan biçimde gelişim göstermiştir.

Tek derdi yemekler olmamakla birlikte yemeklerden de sıkça şikâyet eden Belçikalı bir lise öğretmeninin son çare olarak Afrika uzamından kaçmayı tercih etmesi *Nehrin Dönemeci*'nin Afrika uzamının sadece fırsat bulunduğu kaçılacak bir uzam olabileceği düşüncesinin yansımalarından biridir. Yine de Salim'in anlatımında her şeye rağmen kalmayı tercih eden Peder Huismans gibiler de vardır. Lise müdürü Huismans inanç ve uygulamalarında medeniyet fikrini somutlaştıran (Dulai, 1991: 316) bir kendini adanmış birey olarak Afrikalıyla teması yitirmemek adına iç köyleri sık sık ziyaret etmek gibi eylemler gerçekleştirir. “Ürkütücü maskeleri hatırlatan” (Naipaul, 2015: 83) Afrikalı yüzünün aksine Huismans'ın yüzü Salim'in bazı Avrupalılarda gördüğü, Araplarda ya da Hintlilerde asla görmediği “bitmemiş” bir yüze sahiptir (Naipaul, 2015: 86). Yüz imgesi romanın iki tarafı konumundaki Afrikalıyla Avrupalı, daha doğrusu Batılıyla Doğulu arasındaki zıtlığa gönderme yapmaktadır ve Naipaul'un aktarımı Doğuluyu William Blake'çi bir tarzda kötüleştirmeye ve masumiyeti yitirmiş olmaya daha yakın gibi sunarken Batılıyı masumiyete daha yakın olan olarak temsil eder.

Peder Huismans bir misyonerden beklenmeyecek derecede Afrikalı inancına saygı duyar ve yerlilerin maskelerinde ve oymalarında derin dinsel anlamlar arar. Ancak aynı Huismans Afrika'nın siyasal gerçeklerine ve geleceğine kayıtsızdır. Onun maske ve oymalarda bulunduğu Afrika uzamı Salim gibilerin algıladığı ve deneyimlediği Afrika uzamından çok farklı olarak sürekli yeniliklere olanak ve zemin hazırlayan bir uzamdır. Salim için genellikle geri kalmışlık göstergeleri ve olumsuz nitelikler barındıran Afrika uzamı Huismans için yerlinin el yapımı eşyalarında kendini belli eden yeniliklerle doludur. Peder Huismans kendisini tarihsel bağlamda da önemli ve değerli bulur; adeta bir misyon için özel olarak seçilip Afrika'ya gönderilmiştir. Nehrin dönemeci onun nezdinde tarihsel değişim ve gelişmelere karşın önemli konumunu hiç yitirmeyecek olan bir uzamsal kavuşum ve birleşim noktasıdır. Huismans tipik sömürgeci zihnini de örnekleyen biridir aynı zamanda; ona göre sömürgeciler aslında Afrika uzamını daha yaşanılır hale getirme gibi yüce bir görevle işe girişmişlerdir.

Yine de bütün o maskeler, oymalar ve sanat eserlerinde ortaya çıkan yeniliklerle dolu Afrika ve Afrikalı imgesi aslında ölmekte olan bir sahici Afrika'nın son örnekleri niteliğindedir. Peder Huismans da bu son örnekleri yitip gitmekten kurtarmaya çalışan bir tür toprak üstü arkeoloğudur. Örnekleri bulup edinmesi için toprağı itinayla kazması gerekmez; köyleri ziyaret etmesi yeterlidir. Salim'in gözünde ise bu maskeler ve oyma eserlerin değişen Afrika uzamında herhangi bir dönüştürücü gücü kalmamıştır ve ölmekte olan bir Afrika uzamına aittirler. Aslında yaptıkları tarihler çok yakın dönemleri işaret etmektedir ancak Salim için adeta yüzyıllar öncesinin Afrika'sını temsil etmektedirler. Afrika bir miladın eşliğindedir ancak bu milat daha sahici olanın yok olması pahasına gerçekleşecektir. Bu bağlamda Peder Huismans da Salim'in haklı tanımlamasıyla "son, şanslı şahit" (Naipaul, 2015: 92) olarak bir geçmişin ve uzamın yok oluşuna tanıklık ederken ondan son kalanları toplamaya çalışmaktadır.

Salim'in Afrika'nın içlerine göç ederek yeni deneyimlediği uzam onu bulunduğu yere adeta hapsedmiş gibidir. Bu nedenle bu uzamın daha derinliklerine doğru gitmeyi istemez; hakkında daha çok şey bildiğini sandığı nehrin civarında ve belli uzamsal noktalarda var olmayı tercih eder. Seyahatleri de kısıtlanmıştır çünkü zaten geldiği sahil kesimleri dikkate alındığında epey uzağa gelmiştir. Ormanın iç kesimleri ise başlı başına tehlikelidir. Köylerden kasabaya doğru bir göç dalgası söz konusudur. İç kesimler bunun yanında bittiği sanılan kabile savaşlarının yeniden başladığı haberleri eşliğinde anılan yerlere dönüşmüşlerdir. Postkolonyal uzam Afrikalı yerlinin paradoksal biçimde kendi insanı tarafından da sömürüye maruz kaldığı tuhaf bir dönem getirmiştir. Haliyle Salim için de ilk başta nispeten güvenli bir uzam olarak var olan yeni yerleşim yeri savaş tehdidinin altına girmiştir. Bunun yanında tipik postkolonyal ülkelerin siyasal bağlamda deneyimledikleri gibi askeri rejimle yönetilme kaderiyle karşı karşıya kalınmıştır. Salim bu savaşta tarafsızdır ve hem yerli halktan hem de askeri rejimin temsilcisi olan askerlerden korkmaktadır: "Kimsenin

kazanmasını istemiyordum; eski dengenin sürmesini istiyordum” (Naipaul, 2015: 97). Bunun nedeni elbette kötü de olsa bir dengenin ve düzenin varlığının belli bir yaşam garantisi anlamına gelmesidir; Salim’in gözünde bu dengenin bozulması Afrika uzamının ayaklanmalara müsait yapısının bir kez daha ortaya çıkması demektir. Dolayısıyla olası bir ayaklanma durumuna karşı Salim kendince acil kaçış tedbirleri alır. Afrika uzamı yerli Afrikalının yabancılarla kıyasla kendisini çok daha kolayca adapte edebildiği koşullara sahiptir. Yerli Afrikalı için kaçıp bir şekilde köken yönüyle bağlı olduğu bir kabileye, ataların yanına dönüp kaybolmak mümkündür ancak yabancı Afrikalı Afrika uzamının her yerinde yabancıdır. Yabancı için Afrika’da yaşam bir dayanma ve sabretme sürecini inatla sürdürmek anlamına gelmektedir. Korku ne kadar uzun süreceği belli olmayan bu sürece eşlik eden en baskın duygudur. Salim’in yeni yerleştiği kasabada kendisine yakın bulduğu Hint kökenli Maheş ve eşi Şoba için de hep böyle olmuştur.

Bağımsızlık sonrası dönemde romanın geçtiği adsız Afrika ülkesinde bir devlet başkanı görevdedir. Başkanın temel amacının ülkesini dış dünyaya, özellikle de Avrupalılara bir fırsatlar diyarı olarak tanıtmaya olduğu sezilir. Köhne görüntüsüne rağmen kasabadaki Van der Weyden oteli uzamsal bağlamda başkanın bu düşüncesini somutlaştırma girişimlerinin kasaba ayağının başlatılacağı ve adeta Afrika’nın ortasında bir Avrupa modernitesi yaratma projesine zemin hazırlayacak olan yerdir. Bunun göstergesinin lobisinde oturan beyaz adamlar olması ise hayli ironik ve paradoksaldir: “Afrikalıların hafızalarının zayıf olması iyi bir şey. Onları intihardan kurtarmaya gelenlere git de bir bak” (Naipaul, 2015: 103). Maheş’in Salim’e söylediği bu sözler tarihin kaydını tutmayıp ondan ders çıkarmayan Afrikalı imgesini bir kez daha pekiştirirken bir yandan da aslında Afrika’nın mevcut düzensizliğinin temel sebebi olan beyaz adama Afrika’yı kurtarma görevi verilmesinin tuhaflığını akıllara getirir. Beyaz adamlar ülkeye gelmiş ve yeni başkanın emri doğrultusunda eski düzene ait ve onu temsil eden belli isimleri yeri geldikçe halkın gözü önünde öldürmektedirler. Afrikalı Afrikalının ölümüne sevinmektedir ve öldürme işinden bizzat sorumlu olan beyaz adamlara herhangi bir sorumluluk yüklenmemektedir. Başkanın bu eylemlere ön ayak olması Salim’e göre onun insanlara artık başkentte bir yönetici olduğunu gösterme biçimidir. Postkolonyal Afrika uzamında ilginç olan yöneticisiz bir ülkenin yönetici geldikten sonraki ülkeye kıyasla daha bağımsız ve özgürlükçü olabilmesidir. Bir başka deyişle, düzensizlik Afrika uzamında zaman zaman paradoksal biçimde düzen fikrinden daha çok bağımsızlık getirebilmektedir. Yine Afrika uzamında geçerli olan bir kural şiddetsiz bir çözümün geçerlilik kazanamaması ve güvensizlik hissinden kurtulmanın bir türlü mümkün olmamasıdır: “Sabahleyin uyansak ve dünyanın büzüşüp sadece bildiğimiz, güvenli şeylerden ibaret kaldığını görsek” (Naipaul, 2015: 109). Salim’in bu sözleri aynı zamanda olası değişimlerin Afrika uzamında sıklıkla olumsuz sonuçları olduğu gerçeğinin bir kez daha ifade edilmesidir.

Başkentteki Büyük Adam olarak nitelendirilen postkolonyal düzenin başkanı tarafından gerçekleştirilen birtakım düzenlemeler nispi rahatlama döneminin öne çıkmasını beraberinde getirmektedir. Resmi daireler hayata dönmüştür; kasabada yeniden bir işlevsellik havası oluşmuştur. Havaalanı hizmete girmiş, buharlı seferleri tekrar başlamıştır. Piyasada para vardır ve nüfus artışı gözlenmektedir, her ne kadar Salim bu nüfus artışını çöp yığınlarının oluşumuyla bağlantılandırıp artışın medeniyet seviyesine olumlu etkisinin olmadığını ima etse de. Salim'in çöp yığınları ilgili bir gözlemi, bu yığnlara karşı yeni yönetimin aldığı bir tedbirin, yani sıkı bir dezenfekte etme sisteminin yürürlüğe konmasının, eski bir kolonyal uygulamanın suiistimali olduğu yönünde kuşkular uyandırır çünkü bu uygulamayı yönetim adeta bir tür para kaynağı gibi görmeye başlamıştır. Postkolonyal uzamların tipik bir özelliği gibi algılanabilecek adaletsiz vergilendirme sistemleri Salim'in adsız kasabasında da etkisini göstermeye başlamıştır. Salim'in şu ifadeleri kurulmak istenen yeni düzenin gerçek doğası hakkında yeterli ipuçları vermektedir: “Nakit parayla hizmet veren bütün herkes –sağlık memurları gibi- çok enerjikti, daha doğrusu enerjik olmaları sağlanabiliyordu –gümrükçüler, polis, hatta ordu. Yönetimin içi ne kadar boş olsa da göz dolduruyordu; başvurabileceğiniz birileri vardı. Yöntemini bildiğiniz müddetçe işinizi gördürebiliyordunuz” (Naipaul, 2015: 122). Görüldüğü gibi yeni düzen aslında göstermelik bir yeni düzendir; işler eskiden olduğu gibi rüşvet ve adam kayırma ilkeleri üzerinden yürütülmektedir. Bunun yanında örneğin ordu mensupları gibi resmi otoriteyi temsil edenler fildişi avcılığı, altın hırsızlığı ve kaçakçılık gibi gayrimeşru işlerle uğraşmaktadırlar. Hemen her yerde görülmeye başlayan başkanın portresi ve ulusal bayrak bu kişiler için sadece bir fetişti ve onların algılayışında kendilerine yetkileri dışında bir şeyler yapabilme hakkı tanıyan simgelerdir. Sahtekârlık derecesi sahip olunan rütbe ve konumun derecesine göre artmaktadır; daha üst rütbeliler daha üst düzey sahtekârlıklara taliptirler. Salim'in ve aslında Naipaul'un gözünde fildişi ve altın gibi kavramlar kölelerle birlikte eski Afrika uzamına dönüşün simgesidirler: “Fildişi, altın –köleleri de ilave edin, eski Afrika'ya dönmüş gibi olursunuz” (Naipaul, 2015: 127). Bu kanundışı ortam kanundışı para kazanmayı da kolaylaştırmış haldedir; Salim de bunun farkındadır ancak postkolonyal Afrika uzamının en tipik özelliklerinden birinin meşruluk ilkesinin değişkenliği olması nedeniyle gayrimeşru yollara yeltenmekten çekinir. Mevcut günlerin meşru kabul edilen sonraki yılların gayrimeşru olarak kabul edilenine dönüşebilir ve hapishanenin yolunu açabilir. Maheş gibiler Salim'e göre mevcut durumun kural dışılığından daha çok yararlanma yanlısıydılar; Maheş'e göre rüşvetle her sorun çözülebilir ve gayrimeşru kazancın doğasını sorgulamak Afrika uzamında geçerliliğini yitirmiştir: “Burada ne doğru ne yanlış olmadığından değil. Burada doğru diye bir şey yok” (Naipaul, 2015: 127). Maheş postkolonyal Afrika uzamının yasadışı kabul edilen ticari işlere zemin hazırladığının ve bu durumdan

faaydalanılması durumunda epey para kazanılabileceğinin farkındadır; bu yüzden ticaretin ahlak boyutunu göz ardı etmeyi açıkça kabullenmiştir.

Önceki dönemlerin tehlikeyle özdeş görülen yerel uzamları Başkan'ın gelişinin ardından ülkenin bir tür illegal kapitalistleşme serüvenine atılmasıyla birlikte heyecan verici fırsatlar diyarına dönüşmüş, Afrika'nın içleri ve bu arada özellikle orman bir tür Afrika rüyasının gerçekleştirilebileceği yerlere dönüşmüştür ancak bu rüya ve beraberinde getirdiği olası kazançlar ironiyle yüklü tanımlamalara mahkûmdurlar: "O boş, aylak zamanlarda ormana karşı kayıtsız kalmıştı; isyan günlerinde bize sıkıntı vermişti. Şimdi bizi heyecanlandırıyordu -kullanılmamışlığın vaadini taşıyan, kullanılmamış bir toprak. Burada bizden önce başkalarının olduğunu ve onların da aynı şeyleri hissettiklerini unutmuştuk" (Naipaul, 2015: 131). Postkolonyal Afrika uzamı ilginç ve ironik bir biçimde bir kez daha sömürüye açıklık niteliğiyle birlikte anılır hale gelmiştir; sömürü kıtanın değişmez kaderi gibi görünmektedir. Salim bile kendisini eskiye kıyasla daha enerjik hissetmektedir ama bunun nedenini bir türlü kesin olarak anlayamaz. Yeni düzen Afrika uzamının kolay kolay sahip olmadığı bir özelliği bölgeye kazandırmış gibidir: sıradanlık. Tehlikeyle örülü bir yaşam sürmeye alışmış yöre insanları için sıradanlık paradoksal biçimde sıkılmaya yol açar.

Afrika uzamının ortasında modern bir cennet yaratma amacıyla oluşturulan, İndar'ın da içinde inşa edilen üniversitede ders vereceği Özel Bölge Salim'in zihninde Afrika'nın gerçek uzamına zıtlık teşkil eden, sanal bir dünyadır. Özel Bölge'de yaşayanlar da benzer biçimde gerçekdışıdır: "Özel Bölge'de yaşayanlar turist gibiydiler ama para harcamıyorlardı- orada her şeyleri vardı. Bizimle ilgilenmiyorlardı; biz de onların korunan insanlar olduklarını düşünüyor, buranın gerçek hayatından kopuk, bu yüzden de tam gerçek olmayan, daha doğrusu bizim kadar gerçek olmayan insanlar olarak görüyorduk" (Naipaul, 2015: 157). Ülkenin yeni başkanının yaratımı olan Özel Bölge'nin gerçek Afrikalılar tarafından çok da sorgulanmaması, keşfedilmemesi, bir başka deyişle bir gizem olarak varlığını sürdürmesi istenmektedir. Salim de devletin bu yöndeki isteğinin farkında olduğu için Özel Bölge'yi görülmemesi gereken mahrem bir uzam olarak düşünür. Bunun yanında Özel Bölge'de oturma ve çalışma izni verilenlerin gizemli bağlantılara sahip kişiler olduğunu düşünmekten kendini alamaz. Bununla birlikte, Salim İndar sayesinde Özel Bölge'yi ve onun Afrika uzamıyla zıtlık teşkil eden uzamsal yapısını keşfetme şansı bulacaktır. Burada inşa edilmiş olan betonarme evler Afrika koşullarına kıyasla donanımsal olarak çok daha üstün haldedir. Evlerin hizmetçileri vardır ve oturanlara belli bir düzeyin üstünde itibar sağlandığı açıktır. Tipik postkolonyal Afrika uzamıyla zıtlık teşkil eden yalnızca evler ve onların teknik donanımları değildir; Özel Bölge'de yaşayanlar, daha doğrusu orada çalışmak üzere davet edilen İndar gibi 'seçilmişler' de yerli halkla ve Salim gibi köken yönüyle yerli olmadığı halde yıllardır orada yaşayan, bir yönüyle Afrikalılaşan yabancılarla zıtlık teşkil ederler: "Bir süredir kasabaya geldiklerini gördüğümüz yeni türden

yabancılardı bunlar. Onları Afrika giysileriyle görmüştük; bizim temkinimize hiç benzemeyen neşelerini görmüştük; buldukları her şeyle mutlu oluşlarını. Onları parazit, başkanın gizli bir emeline hizmet eden yarı tehlikeli, dikkat edilesi kişiler olarak görmüştük” (Naipaul, 2015: 158). Salim Özel Bölge’yi ve oradaki konforlu yaşam koşullarını birinci elden gözlemleyince bir kez daha kendisinin ve kendisi gibi kasabalıların dünyaya kapalı ve atıl konumlarının farkına varır. Ne Metty’le paylaştığı kendi yaşamı, ne de Şoba ve Maheş’in ve kasabadaki İtalyanlar ve Yunanlıların yaşamlarında bir heyecan unsurunun kalmadığını acı bir biçimde tekrar fark eder. Kasabayla Özel Bölge’nin uzamsal fark Salim’in şu tanımında kendisini açıkça bir kez daha belli eder:

... kasaba ile Özel Bölge arasındaki o birkaç kilometreyi kat etmek, biraz ayarlama yapmak, yeni bir tavır takınmak ve her seferinde adeta yeni bir ülke görmeyi (Naipaul, 2015: 159).

Salim bu farkın her seferinde daha net bir biçimde gözünün önüne serildiğini fark ettikçe, kendisini Özel Bölge yaşamına daha ait hissetmeye başlayacaktır. Bu onun için adeta bambaşka bir dünyaya adım atmakla eş değerdir. Özel Bölge’de yaşayanların sahip olduğu şeyler ve olanaklar kasabadakiler için düşünülmesi bile adeta mümkün olmayan bir yaşam standartları bütününe, dünyayı algılama şekline ve yaşam canlılığına gönderme yapar. Afrikalı sözcüğünün algılanışında ve içerdiği anlamlarda bile kasabayla Özel Bölge arasında farklılıklar söz konusudur; kasabada Afrikalı altın düşkünü, sıradan bir insanı betimlemede kullanılırken, Özel Bölge’de Afrikalı “herkesin yaratmak için ter döktüğü yeni bir insan”ı simgeler (Naipaul, 2015: 161). Özel Bölge özellikle de bu açıdan, yani ideallerin varlığı ve desteklenmesi açısından ayrı bir konum arz eder; kıtaya yeni bir heyecan katmakta ve kötümser, bıkkın havaya bir alternatif oluşturmaktadır. Afrika imgesi Özel Bölge’de yeniden inşa edilmektedir ve Salim gibi biri için bile bu girişim romantik bir coşkunluğun göstergesidir. Özel Bölge bunun yanında Ferdinand gibi bir zamanlar Afrika ve onun geleceği hakkında temelsiz fikirlerle beslenenleri bile bambaşka bireylere dönüştürme kapasitesine sahip olarak betimlenir. Özel Bölge’de Ferdinand gibi bir radikal olunacaksa bile öncelikle onun altyapısı sağlanmaktadır; bir başka deyişle, Özel Bölge’de eğitim alanlar hangi eğitimi alırlarsa alsınlar, bu eğitimi sağlam almaları amaçlanmaktadır.

Adeta absürt bir yaşam sürdürdüğünü düşünen Salim Avrupalılara ait farklı tarihsel belgeleri inceleme şansı elde edince Afrika tarihinin öğrenilmesine yönelik bir ilgi duyar ancak bu ilgi de kısa ömürlü olacaktır. Salim’in bu bağlamda söyledikleri tarihinin işlevi ve rolü açısından soru işaretleri uyandıracaktır. Ona göre tarihçi gidip bizzat görmediği, insanlarıyla konuşmadığı bir yerin tarihi hakkında ahkâm kesmemelidir. İşte bu nedenle Raymond’ın yazdıklarını basitçe eksik bulur. Salim’e göre bir yerin tarihini en iyi bilenler o yerde bizzat yaşayanlar ve o yerin yerlisi olanlardır. Afrika hakkında ne kadar detaylı incelemeler ve araştırmalar

yürütülürse yürütülsün, bu incelemeleri yürütenler bu kıtaya ilgili İndar'dan, Nasreddin'den ve hatta Maheş'ten daha az şey bilirler.

Salim tarihin ve yaşamın rastlantısal yönüne de sık sık vurgu yapar ve buna inanır. Bu inancın oluşumuna yol açan şey değişen bir uzamın değişen düzeninin insanlarda yarattığı belirsizlik hissidir. Salim Başkan'ın politikalarıyla Afrika uzamının değişmeye başladığını bilir ve bu süreci dikkatlice gözlemler ancak bu değişim rüzgârı aynı zamanda öteden beri var olan sabitlik ya da tekdüzelik olgusunun altını oymuştur. Bir başka deyişle, eski uzam ve onun düzeninin insanlara aşağı yukarı ne sunacağı ya da kaderlerini nasıl biçimlendireceği az çok bellidir; yeni değişimin ise insanlara ne getireceği net değildir. Dolayısıyla Salim gibiler yaşamlarının keyfi bir rotayı takip ettiğini düşünürler:

... her şeyin keyfi olduğu kasabada hepimizin hayatı askıdaydı. Hiçbirimiz hiçbir şeyden emin değildik. Ne yaptığımızı her zaman da bilmeden, kendimizi sürekli bizi çevreleyen keyfiliğe göre ayarlıyorduk (Naipaul, 2015: 250).

Başkan'ın yeni düzeni Raymond gibi sağ kolu olarak nitelendirdiği kişilerin yaşamlarını bile zaman zaman askıda bırakabilmektedir.

Sonuç

Nehrin Dönemeci kaçış isteğinin sadece Afrikalılara ait bir istek olmadığını, neredeyse bütün geri kalmış ülke vatandaşlarının bir kaçış özlemi içerisinde olduğunu vurgular. Bunun temel nedeni söz konusu ülkelerin vatandaşlarının kendi ülkelerinde bulamadıkları emniyettir. Nasreddin'in ifadesiyle farklı ülkelerde şansını deneyen, ancak sıklıkla da hayal kırıklığı yaşayan kendisi gibi insanlar neredeyse gittikleri her yere yanlış zamanda gitmektedirler, ancak asıl ironik olan kendi uzamından kaçanlar için nereye gidilse gidilen zamanın yanlış olacağı gerçeğidir (Naipaul, 2015: 309). İşte bu nedenle kaçış yerine ülkelerin kendi dinamikleri içerisinde geliştirilmeleri daha mantıklı bir yol gibi gözükmektedir, ancak antidemokratik yöneticilerin hüküm sürdüğü çağdaş üçüncü dünya uzamları buna fırsat tanımamaktadır. Bu yüzden Londra gibi kaçarak sığınılan yerler her ne kadar bir cennet havası yaşatmasa da Salim artık bu yeni uzamların koşullarına ayak uydurarak yaşamaya çalışmanın tek seçenek olduğunu düşünmeye başlar çünkü geri dönecek bir yer yoktur:

“Geri dönüş yoktu, geri dönecek bir şey kalmamıştı. Dışarıdaki dünyanın bizi dönüştürdüğü şey haline gelmiştik; var olduğu şekliyle dünyada yaşamak zorundaydık” (Naipaul, 2015: 315).

Salim romanın sonuç bölümünde yeniden Afrika'ya döner ancak uçaktan gördüğü Başkan'ın başkenti ona bir kandırmaca gibi gelecektir. Bir kez daha Afrika uzamının ortasında yaratılmak istenen şeyin gerçeklikle bağı olmayan bir sanal uzam olduğu anlaşılır. Başkan başkentte mini bir Avrupa modeli yaratmak istemiştir; ancak bunun Afrika uzamına pek de

uymadığı açıkça ortadadır. Afrika uzamının belirleyici unsurlarından olan orman bu uğurda ortadan kaldırılmıştır. Ortaya çıkan tabiatla bütünleşik Afrika uzamına uymayan betonarme bir sanallıktır. Salim'in başkent izlenimleri Avrupa'yla rekabet niyetiyle oluşturulmuş olan, ancak bu yapaylık atmosferi içerisinde geleneksel geri kalmış toplumların kaotik yaşamlarını örnekleyen bir ortam havası verir. Her ne kadar benzer kaotik ortamlara ev sahipliği yapsa da, Afrika'nın iç kısımlarındaki köylerde görülen yaşam daha Afrikalı, daha otantiktir.

Salim kendi kasabasına geri dönünce Başkan'ın kendi dükkânı da dâhil yabancılara ait mülkleri kamulaştırdığı haberini alır. Başkan'ın bu eylemin de içinde yer aldığı süreci tanımlamak için kullandığı sözcük 'radikalleşmek'tir. Sözcüğün imaları postkolonyal Afrika uzamında düzenin giderek daha otoriter ve belirsiz bir hal alacağını ortaya koymaktadır. Ekonomik bağlamda da bu böyledir. Zamanla Özel Bölge gibi Afrika'nın ortasında yaratılan küçük cennetler bile giderek daha kötü anlamda Afrikalılaşır. Kasabada ise her taraf canlı renklerle boyansa da, bu renk cümbüşü Salim gibi epeydir oralarda yaşamış kişiler tarafından bile yapmacık ve yabancılaştırıcı görülür. Her yerde öncelikle disiplinin olması gerektiğini hatırlatan tabelalar ironik biçimde hemen her açıdan disiplinini yitirmiş bir düzenin gerçeklikleriyle çelişir. Salim için artık kaçış tek seçenek gibi görünmektedir ve o da zaten bu seçeneği kullanma kararı alır.

Roman tıpkı Başkan'ın, daha doğrusu genel anlamda bütün postkolonyal Afrika'nın yeni düzeninin belirsizliğini anımsatan bir belirsizlikle sonlanır. Salim kaçış yolundadır; gerçekten kaçıp kaçamayacağını garanti yoktur, ancak bundan daha önemli olan postkolonyal uzamın yerli ya da yabancı bütün Afrikalıları kaçmaya zorlamasıdır. *Nehrin Dönemeci*'nin çizdiği postkolonyal Afrika uzamı adeta kolonyal düzenin özlemle yâd edileceği bir ortamı betimler. Naipaul'un net bir ülke ismi kullanmadan çizdiği resim alegorik biçimde bütün postkolonyal Afrika ülkelerinde benzer belirsizliklerin ve kaosun yaşanabileceğinin göstergesidir. Açıkça ortada olan şudur: postkolonyal Afrika uzamının koşullarında Afrikalı olmayan, dolayısıyla gerçek de olmayan bir düzen oluşturulmak istenmektedir ve bu düzen aslında yüzyılların birikimi olan kokuşmuşluğu ve yozlaşmayı farklı bir düzen altında, daha kötü biçimlerde sürdürmekten başka işe yaramamaktadır. İşte bu nedenle postkolonyal Afrika uzamı kaçış dışında pek fazla seçenek sunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ashcroft, B. - Griffiths, G. - Tiffin, H. (1995). *The post-colonial studies reader*. Routledge.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana: edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar*. (Çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı.
- Bhabha, H. (1994), *The location of culture*. Routledge.

- Blunt, A. - McEwan, C. (2002). *Postcolonial geographies*. New York & London: Continuum Collection.
- De Certeau, M. (2009). *Tarih ve psikanaliz*. (Çev.: Ayşegül Sönmezay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Dulai, S. S. (1991). The ganges flows through Africa: V. S. Naipaul's India and "A Bend in the River". *Journal of South Asian Literature*, Vol. 26, No. 1/2, 303-321.
- Foucault, M. (2017). Of other spaces: utopias and heterotopias. *Facing Value: Radical Perspectives from the Arts*, (Ed.: Maaïke Lauwaert & Francien van Westrenen), 164-171, Valiz/Stroom Den Haag.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tarih felsefesi*. (Çev.: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea.
- Johnson, E. L. (2010). 'Provincializing Europe': The postcolonial urban uncanny in V. S. Naipaul's *A Bend in the River*", *Journal of Narrative Theory*, Vol. 40, No. 2, 209-230.
- LaCapra, D. (1985). *History and criticism*. London: Cornell University Press
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. (Trans. Donald Nicholson Smith), Cornwall: T. J. Press Ltd.
- Naipaul, V. S. (2015). *Nehrin Dönemeci*. (Çev.: Aslı Biçen), İstanbul: Can Yayınları.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. (1994). *Culture and imperialism*. Vintage Books.
- Sharp, J. P. (2008). *Geographies of postcolonialism: spaces of power and representation*. London: Sage Publications.
- Soja, E. (1996). *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell Publishers.
- Teverson, A. - Upstone, S. (2001). *Postcolonial spaces: the politics of place in contemporary culture*. London: Palgrave Macmillan.
- Thieme, J. (2016). *Postcolonial literary spaces: out of place*. London: Palgrave Macmillan.
- Tiken, S. (2013). Zaman ve mekan birlikteliği açısından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara romanı üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, Vol. 8 / 13, 1551-1560.
- Vincent, W. (1991). Naipaul's *A Bend in the River*: time, history, and Africa. *Journal of South Asian Literature*, Vol. 26, No. 1/2, 337-349.